

ОСОБИСТІСНІ ВЛАСТИВОСТІ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОГО ПРАЦІВНИКА ЯК ПЕРЕДУМОВА ЙОГО ПРОФЕСІЙНОЇ УСПІШНОСТІ

PERSONAL CHARACTERISTICS OF A SCIENTIFIC AND TEACHING WORKER AS A PREREQUISITE FOR HIS PROFESSIONAL SUCCESS

У статті наголошується на важливості перегляду й формування інноваційної парадигми вищої освіти в Україні, утворення взаємин, у котрих чільна увага зосереджена на особистісних властивостях науково-педагогічного працівника закладів вищої світи, котрий володіє унікальним комплексом психологічних властивостей професійного поведіння, світогляду, думок, професійні учини котрого вимагають наявності певних індивідуальних, професійних, соціальних та психологічних властивостей. Індивідуальні властивості науково-педагогічного працівника підкреслюють його унікальність, завдячуючи котрій кожен науково-педагогічний працівник уособлює виняткову та гармонійну особистість, яка є здатною на високому професійному рівні реалізувати освітні завдання й сприяти досягненню успіху в професійних діях.

У статті здійснено ґрунтовний аналіз сьогочасних наукових поглядів стосовно професійних й індивідуальних властивостей сучасного науково-педагогічного працівника. Здійснено дослідження, спрямоване на окреслення найбільш значимих індивідуальних властивостей науково-педагогічного працівника, які сприятимуть їм у досягненні професійного успіху.

Доводиться судження про те, що наявний індивідуально-психологічний рівень науково-педагогічного працівника (високий ступінь моральних якостей, оптимізм, емпатія, доброзичливість, зацікавленість, товарицькість) виявляється у його поведінці, а також у якості здійснення професійних дій щодо здобувачів вищої освіти, що впливає на їхню майбутню професійну успішність. Обґрунтовано потребу розвитку професійно-особистісних властивостей науково-педагогічного працівника задля забезпечення продуктивності інноваційного освітнього процесу, побудови особистісного освітнього вектору й професійного та індивідуального розвитку науково-педагогічного працівника.

Ключові слова: особистісні властивості, освітній процес, професіоналізм, професійна успішність, мотиваційно-ціннісна система, наратив, професійний архетип.

The article emphasizes the importance of revising and forming an innovative paradigm of higher education in Ukraine, the formation of relationships, in which the main attention is focused on the personal qualities of a scientific and pedagogical worker of institutions of the higher world, who possesses a unique complex of psychological properties of professional behavior, worldview, thoughts, professional actions which requires the presence of certain individual, professional, social and psychological properties.

The individual properties of a scientific and pedagogical worker emphasize his uniqueness, thanks to which each scientific and pedagogical worker embodies an exceptional and harmonious personality, who is able to implement educational tasks at a high professional level and contribute to the achievement of success in professional studies.

The article provides a thorough analysis of current scientific views regarding the professional and individual properties of a modern scientific and pedagogical worker. A study was carried out, which is aimed at delineating the most significant individual properties of a scientific and pedagogical worker, which will help them achieve professional success.

The judgment is made that the existing individual and psychological type of a scientific and pedagogical worker (high degree of moral qualities, optimism, empathy, benevolence, interest, sociability) are reflected in his behavior, as well as in the quality of the implementation of professional studies, in the students of higher education, which in turn affects their future professional success. The need for the development of the professional and personal qualities of a scientific and pedagogical worker in order to ensure the productivity of the innovative educational process, the construction of a personal educational vector and the professional and individual development of a scientific and pedagogical worker is substantiated.

Key words: personal characteristics, educational process, professionalism, professional success, motivational value system, narrative, professional archetype.

УДК 159.923.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.56.13>

2023.56.13

Кісіль З.Р.

д.юрид.н., професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
заступник директора Інституту
управління, психології та безпеки
Львівський державний університет
внутрішніх справ

Вступ. Орієнтація української освіти на стандарти європейського освітнього простору вимагає суттєвого реформування її змісту та підготовки професійних науково-педагогічних працівників. Сьогочасність ставить все більш різноманітні вимоги до їх діяльності та особистості науково-педагогічного працівника. Це потребує від науково-педагогічного працівника здатності змінювати штаб та методи, архітектуру та зміст освітньо-професійних та освітньо-наукових програм, опрацювати інноваційні інтеграційні курси. Це неможливо без розвитку самостійності та творчої ініціативи.

Постановка проблеми. Розвиток особистості, маніфестування її психологічних властивостей є чільним завданням у контексті дослідження процесів, пов'язаних зі здобуттям професійного успіху. Особистість науково-педагогічного працівника є системотвірним чинником задля успішної реалізації власних професійних дій. Окрім того, професійне функціонування індивідуума здебільшого відображається у його професійному поведінні та світогляді. Розкрити сенс професійної успішності науково-педагогічного працівника закладу вищої освіти можна лише шляхом аналізу своєрідності його індивідуальних власти-

востей та психологічних станів, особистісної мотиваційної та ціннісної системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналізові особистості в контексті професійних дій присвячені наукові розвідки як зарубіжних, так і вітчизняних учених, а саме: Г. Балла, І. Бежа, О. Бондарчук, С. Гарькавця, Л. Дикої, Э. Зеера, Л. Карамушки, В. Крайнюка, С. Максименка, Г. Олпорта, В. Онищенко, Т. Титаренко, К. Холла, В. Ямницького. Нині домінуючою є тенденція відходу від наявної наукової традиції стосовно аналізу зазначеної проблеми лише у контексті психології праці та професійних дій. Нині домінують наукові дослідження, у котрих конгломерується життєвий, ціннісний та професійний простір особи. У результаті цього психологічна сутність професійної успішності поповнюється достеменними теоретичними аспектами стосовно: інтеграції й структурування наявних уявлень щодо цінності професії задля окремого індивідуума; осмислення значення професійної рефлексії; окреслення й погодження мети та способів досягнення професійних помислів; здійснення особистісних стратегій задля досягнення професійної успішності тощо.

Слід зазначити, що разом із формулюванням цілеспрямованості професійних учинів, утворенням і деталізацією індивідуальної професійної мети, реалізовується повсякчасний професійний вибір, а згодом і професійний розвій та професійне самовизначення. Так, учені Н. Андреева, Л. Балецька, Д. Белова, В. Гупаловська, С. Максименко, В. Москалець, Т. Приходько, М. Худишева виокремлюють низку показників професійного самовизначення, а саме: професійне становище, ступінь професійного ідентифікування, ступінь вдоволення власною професійною підготовленістю та діяльністю, ціннісне спрямування спеціаліста, професійне мотивування, емоційне становище, ступінь професійних прагнень, ступінь визначеності та конкретизації як життєвої, так і професійної мети, професійну активність, ступінь здійснення власного потенціалу, присутність подальших перспектив у професійному й особистісному зростанні тощо.

Мета статті – провести теоретичне дослідження особистості науково-педагогічного працівника закладів вищої освіти як системотвірного чинника досягнення успішності у професійних учинах.

Виклад основного матеріалу. Аналіз особистості науково-педагогічного працівника закладів вищої освіти як суб'єкта професійних учинів й професійної успішності потребує використання певного теоретичного та методологічного інструментарію. Ідеться про потребу інтегрування методологічних принципів та підходів задля виявлення змістовних аспектів особистісного й професійного

саморозвитку і самовдосконалення. Отже, інтегративний підхід сприятиме узгодженню особистісної, теоретичної й практичної царин здобутку професійної успішності у науково-педагогічних учинах викладача закладу вищої освіти. Водночас:

– *теоретична царина* засвідчуватиме належний ступінь професійної підготовленості науково-педагогічного працівника закладу вищої освіти задля успішної реалізації власних обов'язків;

– *практична царина* позиціонуватиме ступінь професійного потенціалу, компетенції, наявного досвіду, а також механізм їхнього застосування у професійних учинах;

– *особистісна царина* забезпечуватиме ціннісні, змістовні й мотиваційні ресурси задля досягнення мети професійної успішності.

Особистісні властивості науково-практичного працівника безпосередньо впливають на його продуктивність, вдоволення учинами, ступінь професійної відповідальності. До перелічених властивостей можна долучити ще низку особистісних властивостей, котрі позиціонуються вченими власне як професійно-важливі задля успішної реалізації науково-педагогічних учинів, а саме: «...самоконтроль, емоційна стійкість, рефлексивність, гнучкість, креативність, відкритість, моральність тощо» [1; 2; 3]. Водночас індивідуальні властивості кожного науково-педагогічного працівника позиціонуються певною архітектонікою взаємодій, котра суттєво позначається на науково-педагогічному працівникові та на його професійних учинах і їхніх наслідках.

Отже, аналізуючи особистісні властивості науково-педагогічного працівника, слушно узяти до уваги наукові розвідки С. Максименка, який вважає, що «<...>особистість є складною системою, що саморозвивається. Для того, щоб <...> дослідити саму особистість, ми маємо створити такі способи і форми вивчення, які б не переривали і не зупиняли його штучно, а викликали, співіснували б із ним. В ідеалі це є співіснування за принципом сполучальності (Г. Костюк): ми повинні дати змогу особистості (об'єкту вивчення) вільно функціонувати і розвиватися за власними законами, але водночас надати їй керовані такі можливості (природні і соціальні), які підлягають емпіричній фіксації і верифікації» [4, с. 12].

Потреба в урахуванні особистісних властивостей засвідчується і проведеними психологічними дослідженнями розвитку інтелекту ученого та його впливу на продуктивність, зосібно наукових учинів. Загальновідомо, що неможливо установити прямий кореляційний взаємозв'язок поміж високо розвиненими інтелектуальними потенціями й подальшими науковими відкриттями чи успішними професійними учинами.

Окрім того, подеколи розвинений інтелект без належного морального підсилення постає злим генієм та може шкодити не лишень окремій особистості, але і цілому поколінню, людству. Отже, моральний і ціннісний вплив науково-педагогічного працівника на здобувача вищої освіти може бути і позитивним, і негативним. Негативний вплив збільшуватиметься унаслідок зросту негативних тенденцій як у власному, так і у професійному бутті науково-педагогічного працівника. Зокрема, при низькому ступені власної й професійної звітності психологічні й моральні збитки, котрі були завдані науково-педагогічним працівником, можуть бути досить відчутними з огляду на професійне майбутнє здобувача вищої освіти.

Враховуючи зазначене, аналіз особистісних властивостей, котрі слугуватимуть умовою професійної успішності науково-педагогічного працівника, слід здійснювати з урахуванням інноваційних теоретико-методологічних підходів. Слід урахувати психоаналітичні (Зигмунд Фрейд, Карл Юнг), диспозиційні (Гордон Олпорт, Реймонд Кеттел, Ганс Айзенк), соціально-когнітивні (Альберт Бандура, Джуліан Роттер), гуманістичні (Еріх Фромм, Абрагам Маслоу), феноменологічні (Карл Роджерс), соціокультурні (Карен Хорні) та інші концепції особистісного розвитку. Необхідно також зважати і на біполярну сутність особистості, межовими полюсами котрої, на думку К. Девіса, К. Вортмана, Д. Лемана та Р. Сільвера Л., є «<...>свобода – детермінізм; раціональність – ірраціональність; холізм – елементалізм; конституціоналізм – інвайронменталізм; змінність – незмінність; суб'єктивність – об'єктивність; проактивність – реактивність; гомеостаз – гетеростаз; пізнавальність – непізнавальність» [5; 6].

Зазначена парність, чи об'єднання протилежностей, постає підґрунтям особистісного розвитку. Так, усі нові етапи професійного удосконалення додають нові як внутрішньо-особистісні, так і міжособистісні полюси. Внутрішнє й зовнішнє ратоборство вимагає психологічного розв'язання задля превенції потенційних негативних феноменів, котрі є пов'язаними зі зміною соціальних обставин, професійного дезидерату, кшталту міжособистісних взаємин тощо. Враховуючи спрямованість професійних учинів, особиста й професійна активність науково-педагогічного працівника подеколи вибудовується у рамках полюсів «успішність – неуспішність».

Архітектоніка нинішньої вищої освіти є вкрай багатополісним феноменом, позаяк сучасному науково-педагогічному працівникові недостатньо володіти лишень ґрунтовними теоретичними знаннями, адже неодмінним дезидератом професіоналізму є професійна та психологічна культура, духовні й моральні

настанови, особистісні й ціннісні складники професійних учинів. Отже, важливого значення набуває власне акмеологічний вектор удосконалення не лише професійних учинів, власного професіоналізму, а й індивідуальних властивостей науково-педагогічного працівника.

Застосування акмеологічного підходу сприятиме аналізу й переосмисленню професійних учинів та індивідуальних властивостей науково-педагогічного працівника закладу вищої освіти з погляду наукової конкурентоздатності, педагогічної довершеності, професійного реноме та інших детермінант, котрі слугують досягненню їх професійного успіху, адже припорошення ролі акмеологічної обізнаності як інтегральної придатності особи науково-педагогічного працівника реалізовувати власний професійний розвій дозволяє залучати наявні психологічні ресурси та повсякчас здійснювати оцінювання власного особистісного та науково-педагогічного впливу на учасників освітнього процесу.

Нині багато науковців приділяє значну увагу наявним проблемам розвитку ціннісних потенцій науково-педагогічних працівників. У контексті переосмислення й утворення сучасної вітчизняної парадигми вищої освіти вкрай актуальним є питання осучаснення сутності, архітектоніки професіоналізму науково-педагогічних працівників як акмеологічної категорії, акмеологічного підґрунтя професійного становлення й розвитку науково-педагогічних працівників, їхніх особистих стратегій щодо досягнення професійного успіху [7; 8; 9; 10; 11; 12].

Притаманність акмеологічних компетенцій засвідчує наявність сформованої системи індивідуальних та професійно значимих властивостей науково-педагогічного працівника, високий ступінь теоретичної підготовленості й наявної практики науково-педагогічних учинів. У контексті аналізованої проблеми утворена акмеологічна компетентність позиціонує:

- високий ступінь індивідуального переусвідомлення й переживання отриманих знань та їх передавання у ціннісному кшталті й сутності;

- домінування у психологічній архітектоніці професійної мотивації щодо придатності запровадження стратегій на досягнення успіху відповідно до наявних ціннісних настанов і переконань;

- високий розвиток емоційного інтелекту, емпатії, умінь комунікування, позитивного міркування;

- погоджене особистісне та професійне єднання набутих теоретичних знань, власного світосприйняття, професійного досвіду й поведіння науково-педагогічного працівника.

Зазначене повинно функціонувати в контексті здійснення повсякчасного самоаналізу, самооцінювання із врахуванням думки оточуючих та оцінювання власних досягнень боку професійного соціуму. Отже, акмеологічна компетентність є комплексною взаємодією та взаємозумовленістю мотиваційних, операційних, рефлексивних, оцінювальних, перцептивних, регулятивних компетенцій науково-педагогічного працівника. Використання акмеологічного підходу надає можливість плекання потужної мотивації стосовно професійного та особистісного розвитку. Акмеологічний алгоритм надає змогу узагальнити досягнуті професійні результати й розробити інноваційні стратегії подальшого професійного розвитку. Водночас психолого-акмеологічна діагностика [13] є спрямованою на окреслення індивідуальних властивостей, котрі відповідають професії науково-педагогічного працівника та сприяють успіху у її реалізації.

Дискурсивний підхід надає можливість осмислити утворення індивідуальної ідентичності в контексті взаємодії особистого й соціального досвіду. Чільну роль у зазначеному процесі відіграють саме комунікативні практики. У науково-педагогічних учинах продуктивний комунікативний дискурс є нагальною умовою задля здійснення успішних особистих та професійних взаємодій. Водночас процес ідентифікації «Я»-особистого, як вважають Б. Бенвелл й Е. Стоке, є наслідком дискурсивних практик [14].

У професійних учинах науково-педагогічного працівника дискурс є механізмом погодження певних знакових архітектонік задля взаємного порозуміння між усіма учасниками освітнього процесу.

Водночас нарративний підхід є у нагоді, коли виникає потреба в інтерпретуванні тих або інших дискурсивних кшталтів людського поведіння. З психологічного кута зору вкрай важливим є власне спосіб конструювання індивідуального «Я» науково-педагогічного працівника за підтримки нарративу, адже власні здібності є вкрай важливими для науково-педагогічного працівника як інтерпретатора власне теоретичних знань. Донести до здобувачів вищої освіти інформацію, водночас її не спотворивши, запропонувати інноваційне об'єктивне розуміння подій – усі ці й інші комунікативні властивості особи подеколи є визначальними у професійних учинах науково-педагогічного працівника.

Емоційний компонент є чільним у психологічній архітектоніці професійних учинів науково-педагогічного працівника. Емоційне спрямування позиціонується, на думку В. Гладкова, «<...> ціннісною та мотиваційною сферами особистості, а також залежить від її психологічного типу (альтруїстичний, гнос-

тичний, романтичний, гедоністичний тощо)» [15, с. 98–103]. Професійні учини науково-педагогічних працівників супроводжуються емоційними переживаннями, котрі чинять позитивний та негативний вплив на її результати. У здобутку й підтримці високого ступеня успіху у професії важливою передумовою є наявність емоційного балансу особистості науково-педагогічних працівників, що прямопропорційно залежить від їх психічного становища й психологічних компетентностей, позаяк розвій останніх сприяє досягненню емоційної урівноваженості у поєднанні різноманітних штибів їх професійних учинів.

Зрештою, які б особистісні властивості не аналізувалися (комунікативні, когнітивні, ціннісні, мотиваційні тощо), чільним є їх бачення в контексті успіху у професії. Априорі задля позиціонування в професійному соціумі науково-педагогічному працівникові слід отримати позитивне оцінювання власних учинів з боку учасників освітнього процесу. Водночас професійне самоактуалізування пов'язане із втіленням індивідуально значимих властивостей та цінностей. Цінності та манера професійного поведіння є специфічним індикатором узгодженості вектору учинів у професійному соціумі і водночас мірою порівняння окремого науково-педагогічного працівника з певним середовищем.

Отже, шлях до досягнення успіху у професії є процесом повсякчасного узгодження індивідуальних і соціальних сенсів у контексті професійних учинів. Стратегія досягнення успіху у професії повинна ґрунтуватися на індивідуальній ієрархії значимих завдань, соціально прийнятних методах досягнення поставлених завдань, досягненні соціально значимих результатів й власному вдоволенні від наявних професійних досягнень.

Висновки. Досягнення успіхів у професії вимагає повсякчасного саморозвитку особистості науково-педагогічного працівника та певних особистісних властивостей, позаяк він повинен бути втіленням харизматичної особистості. За рахунок власної особистісної харизми науково-педагогічний працівник чинить позитивний вплив на учасників освітнього процесу та досягає успіху у професії.

Особистісні властивості повинні імплементуватися до психологічної культури науково-педагогічного працівника задля утворення успішних як особистісних, так і професійних взаємодій. Комплекс психологічних знань, емоційної лабільності, мотиваційної спрямованості, ціннісних, поведінкових властивостей, котрі помножені на яскраву індивідуальну харизму, слугуватиме як його особистому саморозвитку, так і досягненню успіху у професії науково-педагогічного працівника закладу вищої освіти.

Перспективи подальших досліджень.

Перспективним є аналіз виявів індивідуальних властивостей науково-педагогічних працівників у професійних учинах на рівні сенсу, ціннісних, мотиваційних, комунікаційних та інших взаємодій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Boudreau J.W., Boswell W.R., Judge T.A. Effects of personality on executive career success in the United States and Europe. *Journal of Vocational Behavior*. 2001. Vol. 58. P. 53–81.
2. Luft J., Ingham H. The Johari window, a graphic model of interpersonal awareness. *Proceedings of the western training laboratory in group development*. Los Angeles : UCLA, 1955. P. 116–152.
3. Personality and career success: Concurrent and longitudinal relations / A.R. Sutin, P. Costa, R. Miech, W. Eaton. *European Journal of Personality*. 2009. Vol. 23. P. 71–84.
4. Максименко С.Д. Генетико-моделюючий метод дослідження особистості. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Серія «Психологічні науки»*. 2014. Вип. 2.13. С. 8–16.
5. Davis C.G., Wortman C.B., Lehman D.R., Silver R.C. Searching for meaning in loss: Are clinical assumptions correct? *Death Studies*. 2000. 24, P.497–540.
6. Хьелл Л., Зигле Д. Теорії особистості: основні положення, дослідження, застосування. URL: <http://www.psylib.org.ua/books/hjelz01/index.htm>.
7. Акмеологія – наука XXI століття : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 17–18 лют. 2011 р. Київ, 2011. 229 с.
8. Гладкова В. Акме-синергетичний підхід як методологія забезпечення якісної підготовки майбутніх менеджерів освіти. *Наука і освіта*. 2011. № 6. С. 45–47.
9. Професійна педагогічна освіта: акме-синергетичний підхід : монографія / О.А. Дубасенюк, О.Є. Антонова, О.С. Березюк, С.С. Вітвіцька, О.М. Влащенко ; ред.: О.А. Дубасенюк ; Житомирський державний університет ім. І. Франка. Житомир, 2011. 388 с.
10. Подолянюк Л. Аксіологічні параметри буття людини: контекст науки. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2011. № 2. С. 9–14.
11. Проценко О. Акмеологічні засади формування професійної компетентності викладача вищого навчального закладу. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького. Серія «Педагогіка»*. 2011. № 6. С. 295–303.
12. Хрипко С.А. Аксіологія освіти в сфері комунікативної культури: ціннісні акценти; комунікативні тенденції; дистанційний формат : навчально-методичний посібник. Київ : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2011. 270 с.
13. «П'ятифакторний особистісний опитувальник» Р. МакКрае и П. Коста («Велика п'ятірка»); «Короткий індекс самоактуалізації» (SI) А. Джонса, Р. Крендела; «Самоактуалізаційний тест» (CAT) Е. Шострома; «Шкала ясності Я-концепції» (SCC) Д. Кемпбела; багатофакторний особистісний опитувальник (16 PF) Р. Кеттелла, копінг-тест Р. Лазаруса і С. Фолкмана та ін.
14. Benwell B., Stokoe E. *Discourse and identity*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2006. 308 p.
15. Гладкова В. Акме-синергетичний підхід як методологія забезпечення якісної підготовки майбутніх менеджерів освіти. *Наука і освіта*. 2011. № 6. С. 45–47.